

Христос у гарнізоні

Михайло Яцків

I

Земля пахла весною, день навперед ночі, а ніч навперед дня краще вибиралися, лиш в мурах криміналів нудьга костеніла, суворий холод мертвів, неволя заціплювала зуби, кривда стогнала, сухоти розводили своє гніздо, прокльони снували, мов тіні, сльози просякали із стін...

Живі на світі йдуть попри ці могили, не згадають, що тут їх брат, не згадають, що не на все є людське право, не в кожній карі їх правда, не розмечуть сих мурів, лиш га—морять весело, йдуть і проходять...

Смутне світло нудьгувало серед цісарських мурів, як сонний дух сторожа, кліпало, як виплаконе око старця, з якого сльоза не впаде.

У закутку під дверима рисувалися чако[1], похилені над грою в кістки.

Серед тюремних стін розложилося на тапчанах і на землі молоде товариство, над ним блимала ліхтарня.

Дехто підплатив сторожа, і той купив горілки, інші за дня, на роботі, розкрутили тютюну й ділилися тепер, то міняли за хліб горілку і сірники. Скучне тепло будилося в цій мертвій дружбі, то лягало гірким сном на тверді прічі[2].

— Терпи, Лесю, ади, ми всі тут терпимо.

— Не годен я, брате, не годен, не годен...

— Нема нічого сильного, пі слабого; сильне зломиться, скрипливе колесо потягне — оба знівечаться, нічого не доконають.

— У моїм житті не було хвилі, в якій би я збагнув, аби не минала. Все було так, що я лиш хотів злітати стрімголов у прірву, аби не спинятися.

І летіли дивні слова:

— На світі жалуються люди, що час їм минає, одні не мають навіть коли вмерти, інші втікають перед смертю, як перед ворогом, а ми тут проклинаємо своє життя, що воно тягнеться, як голодне літо... Але настане, браття, колись спокій — за спокоєм забуття... Самота скриває верхню слабість, а кує силу мовчанки, вкриває втому тіла, а сталить дух. Слово минеться, книги перейдуть, мовчанка без слів, без письма, се бог, якого нема. Якого нема в фантазіях ні єврейських, ні християнських... Гей, благо тому, що дихає сонцем і ловить місяць пригорщею, без слів, без думки... Сказав би я, що не знаю...

Оці неясні слова говорив Лесь Марак лежачи.

Навпроти нього сидів на землі гурт і слухав. Далі під стіною дрімав Павло Думич з ячменем на оці.

Андрій Кисіль показував на Марака і шепнув до Миколи Кармазіна:

— Диви, що зробили з чоловіка. Не хотів гвера, ні муштри, ні війська видіти. Ляг на землю: "Не піду, — каже. — Не піду і не рушу, але вбити мене не маєте права!" А вони

впакували його тут і добивають поволі. Сироту, без батька-матері, що голову свою над книжками висушив. Лише борідка наставилася... Достоту як замучений Христос...

До Миколи Кармазина, що з цілого гурту найбільше в Марака задивився, по сих словах лихе приступило.

Сидячи, підняв голову вгору, прижмутив очі, став колисатися, крутив рукою попри коліно, наслідував ліру й співав про сирітку, що пішла в світ мамуні шукати.

Дехто з гурту став реготатися, неустрашимий Павло Думич, з ячменем на оці, той, що ніколи й нічого не боявся, вхопив чобіт і кинув у голову Кармазина, по сім впав знову на прічу, став качатися, вити й ревіти, як звір. Гурт розскочився. Кармазина обілляла кров, але він не чув цього, лише колисався і крутив рукою, як на лірі, і співав з цілого серця, як сирітка припала до могили своєї матері і проситься, аби взяла її до себе.

Сльози хлинули потоком. Гіркі сльози сіромів.

Ті, що спали, позривалися, гурт вив і ревів за Кармазином, з казні[3] зробилося пекло. Досередини влетіла сторожа зі старшиною, товкла арештантів шаблями, обклада кулаками, місила й посочила на землі обчасами[4]. В тім неустрашимий Думич схопився, як ранений ведмідь, пірвав залізну прічу з дошками легенько, як гонту, і став бити все довкола, не питаючи, чи се старшина, чи свої.

II

Закривавлену казню вкрила ніч і сон. Товариш, що розважав Марака, обняв його за шию і спав разом.

Опівночі встав Марак, скинув сорочку, скрутив її й поліз вгору до вікна, що було навпроти. Тримався ґратів, понишпорив кілька хвиль і спустився вдолину.

Товариша збудив страх. Він розкрив насили очі — навколо студений льох, устелений кістками, над ними блимають ті світла, що блудять по цвинтарі й вертепах, льох отворяється на край світла, товариш підтягає з усієї сили лікті, підводить голову зі сну, мало не згине, чує стогнення, як би скеля сотки грудей людських придавила, і западається знову у чорну яму. Лише вечірнє пірване слово Марака товчеться по мозку, як гострий кремінь:

— Чим смерть цікава? Тим, що її таємного царства живі у білий день не видять, а хоч глянуть, як крізь шкарлупину в пекло, то забувають скоро. Смерть інтерна тим, що в ній для живих у білий день нема нічого цікавого. Зате кожний може потішатися, що досвід смерті мусить хоч раз в житті перебувати на собі й тоді пізнає ту байдужість людей і світу для себе, з якою вперед сам відносився до інших. Бо на цій землі має бути рівна відплата усім. Між живими не одна струна моєї душі лишилася...

Зайнялося на світ. Рожева зоря заглянула легесенько крізь ґрати, товариш переходив із сну в досвітні марева. З неба лине поволі біла тінь, всувається крізь вікно, сходить нижче, так що лише голова маревіє. Голова похилена над сутіпками льоху, на неї паде досвітнє зарево чимраз ясніше. Він дивиться на те диво, не годен пробудитися, ні розпізнати фальші від правди, а постать все ясніша, і сяйво довкола її голови мерехтить. Здалека жайворонок озвався. Диво чарує арештанта, з далекої казні долітає

спів:

— Хри-стос во-скре-се із ме-ертвих!..

1905

[1] Парадний військовий головний убір.

[2] Ліжко.

[3] Камера.

[4] Підбор.